

DOROTA SIDOROWICZ-MULAK

Dział Starych Druków ZNiO

„KOLEKCJE PRYWATNE W ZBIORACH KSIĄŻKI DAWNEJ”
– SPRAWOZDANIE Z II MIĘDZYNARODOWEJ
KONFERENCJI PROWENIENCYJNEJ
(ZNI O, WROCŁAW, 18–19 CZERWCA 2019)

W dniach 18–19 czerwca 2019 w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (dalej ZNiO) odbyła się konferencja, której celem było zebranie wiadomości o prywatnych księgozbiorach historycznych z terenów dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Śląska i Pomorza, przechowywanych obecnie w zbiorach publicznych lub kościelnych. Kolekcje te odgrywały bowiem dużą rolę społeczną i kulturową do wybuchu drugiej wojny światowej. Biblioteki funkcjonujące na dworach i w domach władców, dostojników państwowych i kościelnych, magnatów, ziemian, duchownych, uczonych, urzędników, pisarzy, szlachty i mieszczan już od XVI w. służyły często nie tylko właścicielowi, ale i innym osobom z jego otoczenia. Rola prywatnych zbiorów książkowych znacznie wzrosła po założeniu przez braci Załuskich pierwszej polskiej biblioteki narodowej. Nie do przecenienia była także w czasach zaborów, gdy kolejne osoby zakładały ogólnodostępne biblioteki fundacyjne lub umożliwiały dostęp do własnych bogatych zasobów książkowych szerszemu kręgowi odbiorców.

Na konferencję odbywającą się w gmachu Ossolineum przybyło niemal 90 prelegentów i słuchaczy, reprezentujących biblioteki naukowe i publiczne, uniwersytety i inne instytucje badawcze oraz placówki muzealne z Litwy, Niemiec, Polski, Szwecji i Ukrainy. W trakcie obrad wygłoszono 44 referaty i komunikaty, zgrupowane w kilku sekcjach uporządkowanych według geograficznej lokalizacji danej kolekcji historycznej. Konferencję otworzył dyrektor Adolf Juzwenko, wyrażając zadowolenie z faktu, że sympozjum skupione wokół badań proveniencyjnych nad dawną książką zagościło na stałe w Ossolineum. W sesji głównej pierwszy zabrał głos Arvydas Pacevičius (Uniwersytet Wileński). Przedstawił on stan badań prowadzonych przez ostatnie 20 lat nad dziejami księgozbiorów prywatnych na Litwie. Peter Sjökvist (Biblioteka Uniwersytecka w Uppsali) poruszył zagadnienie obiegu antykwarycznego łupa-

mi wojennymi z Polski na terenie Szwecji. Agnieszka Knychalska-Jaskulska (ZNiO) zaprezentowała zespół rękopisów XV–XVIII w. z przedwojennego daru Leona Pinińskiego dla Ossolineum. Urszula Paszkiewicz (Warszawa) przedstawiła wyniki badań nad dziejami kolekcji Zygmunta Czarneckiego zgromadzonej w Rusku i włączonej do zasobów Biblioteki Baworowskich we Lwowie. Jacek Soszyński (Instytut Historii Nauk PAN) zaprezentował rękopiśmienne Biblie paryskie z tej księżnicy przechowywane obecnie w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Kolejne dwie sesje moderowane przez U. Paszkiewicz i A. Pacevičiusa dotyczyły kolekcji historycznych z dawnych Ziem Wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jolanta Gwioździk (Uniwersytet Śląski) omówiła najciekawsze książki ze zbiorów Aleksandra Batowskiego przechowywane w Baworovianum we Lwowie. Tematem kilku kolejnych wystąpień były zasoby przedwojennego oraz obecnego Ossolineum. Irina Kachur (Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka) przedstawiła wyniki badań skupionych wokół książek z wiedeńskiej kolekcji Józefa Maksymiliana Ossolińskiego przechowywanych obecnie w LNNBU im. W. Stefanyka. Dorota Sidorowicz-Mulak (ZNiO) omówiła największy zakup starych druków dokonany przez dyrekcję Ossolineum podczas lwowskiej aukcji książek po szerzej nieznanym braciach Walentym i Józefie Kraińskich na przełomie 1844 i 1845 r. Uwagę Grzegorza Joachimiaka (Instytut Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego) przykuły nieznanne dotychczas inwentarze muzykaliów z lwowskiego Ossolineum. Urszula Wencka i Małgorzata Mikuła w celu ustalenia proveniencji dzieła *Icones* Tomasza Tretera zainteresowały się oprawą tego cymelium wykonaną w nieznanym warsztacie intrologatorskim.

Irena Ciborowska-Rymarowicz (Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W.I. Wernadskiego) zaprezentowała woluminy z kolekcji rodziny Mikoszewskich herbu Dąbrowa przechowywane w NBU im. W.I. Wernadskiego. Olga Tkaczuk (Muzeum Narodowe we Lwowie im. A. Szeptyckiego) przybliżyła dzieła łacińskie ze zbiorów metropolitów i biskupów unickich, przede wszystkim Michała Lewickiego i Grzegorza Jachimowicza, ofiarowane przez tych dostojników Muzeum Narodowemu we Lwowie. Iwan Almes (Ukraiński Katolicki Uniwersytet) omówił spisy książek odnalezione w archiwach historycznych we Lwowie i Tarnopolu, przydatne do badania historii prywatnych bibliotek zakonników prawosławnych i unickich w eparchii lwowskiej. Stanisław Siess-Krzyszkowski (Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów) zaprezentował woluminy z biblioteki Czartoryskich, które znalazły się w zbiorach krasiczyńskich Sapiechów. Iwona Pietrzakiewicz (Instytut Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie) zakreśliła charakter grodzieńskiej kolekcji ojca Dominika Siwickiego, uznawanego za założyciela biblioteki klasztoru dominikańskiego w Grodnie.

Sesje dotyczące zespołów dawnej książki z Wielkopolski moderowała Paulina Buchwald-Pelcowa. Wystąpienie Rafała Wójcika (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu) dotyczyło kolekcji Kaspra Goskiego, lekarza, burmistrza poznańskiego i autora prognostyków, który stosował dwójakiego rodzaju znaki własnościowe. Jakub Łukaszewski (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu) przedstawił odnaleziony w BU w Poznaniu wolumin zawierający dedykację włoskiego humanisty Caeliusa

Curiona dla działacza reformacyjnego Abrahama Zbąskiego. Wojciech Graś (Instytut Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk) omówił księgozbiór opata trzemeszeńskiego Wojciecha Mielnińskiego na podstawie egzemplarzy przechowywanych obecnie w Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, Bibliotece Kórnickiej i w PTPN. Komunikaty omawiające wyniki badań wpisów proveniencyjnych na książkach jezuitów z Międzyrzecza oraz kanonika gnieźnieńskiego Jakuba Dubickiego wygłosili przedstawiciele Instytutu Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu – Aleksandra Wajnert i Michał Muraszko. Karolina A. Zalewska (Warszawa) przedstawiła dzieje atlasu Petra Hussona *Variae Tabulae Geographicae* z 1709 r., pochodzącego z kolekcji Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu.

Kolejny dzień konferencji rozpoczęły trzy sesje na temat północnych terenów Polski. Pierwszą z nich, dotyczącą również ziem centralnych, moderowała Dorota Sidorowicz-Mulak. Podczas swojego wystąpienia Marianna Czapnik (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) scharakteryzowała księgozbiór warszawskiego kanonika Mikołaja Ruszkowskiego, zwracając uwagę na noty proveniencyjne z informacją o dacie i miejscu zakupu tomu oraz na proste, pergaminowe oprawy z jego biblioteki. Przechowywane w Książnicy Kopernikańskiej woluminy należące do mieszczan toruńskich żyjących w XVI i pierwszej poł. XVII w. pozwoliły Arkadiuszowi Wagnerowi (Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu) wysnuć wnioski o dokonywaniu przez nich zakupów w lokalnych i zagranicznych ośrodkach handlowych.

Część referatów w sekcjach skupiła się na rekonstrukcji i przedstawieniu księgozbiorów historycznych przechowywanych na Ziemiach Północnych, w tym także na pograniczu Wielkopolski i Kujaw, jak biblioteka rodowa Skórczewskich w Czerniejewie i Lubostroniu, którą na podstawie egzemplarzy przechowywanych w BU w Poznaniu scharakteryzowała Renata Wilgosiewicz-Skutecka (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu). Tomasz Garwoliński (Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) zaprezentował woluminy z kolekcji biskupów warmińskich żyjących w XV i XVI w. znajdujące się w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie, wśród nich Łukasza Watzenrodego, Jana Dantyszka, Tiedemanna Giesego, Stanisława Hozjusza, Marcina Kromera i Andrzeja Batorego. Stan badań nad prywatnym księgozbiorem Mikołaja Kopernika przedstawił Michał Kłosiński (Dom Mikołaja Kopernika, Muzeum Okręgowe w Toruniu). Beata Gryzio (Biblioteka Gdańska PAN) poszerzyła wiedzę o zasobach biblioteki Jana Bernarda Bonifacio na podstawie analizy stosowanych przez niego znaków własnościowych i marginaliów. Problemem rekonstrukcji książnic prywatnych, które stworzyły w ciągu wieków Bibliotekę Rady Miasta Gdańska, zajęła się Maria Michalska (Biblioteka Gdańska PAN).

Drugą i trzecią sesję o kolekcjach z Ziemi Północnych moderowali Jacek Soszyński, Agnieszka Franczyk-Cegła i Peter Sjökvist. Katalogi biblioteczne, inwentarze oraz inne dokumenty archiwalne służyły pomocą Agacie Michalskiej (Książnica Po-

morska) w odtwarzaniu kształtu zbioru Gotthilfa Samuela Falbego ze Stargardu oraz Agnieszce Borysowskiej (Książnica Pomorska) do zarysowania zasobów biblioteki Davida Friedricha Eberta, profesora Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie. Vanessa de Senarclens (Uniwersytet Humboldta w Berlinie) przygotowała wystąpienie na temat biblioteki rodziny Bismarcków przechowywanej w zamku w Płotach na Pomorzu, rozporoszonej w marcu 1945 r. Joanna Matyasik (Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy) omówiła fragmenty księgozbiorów rodziny Kruszyńskich i Kalksteinów, pochodzące z miejscowości Nawry i Pluskowęsy, znajdujące się obecnie w MiMBP w Bydgoszczy. Agnieszka Fabiańska (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Instytut Historii Nauki PAN) przedstawiła losy książnic z Gdańska i Szczecina zabezpieczonych we wsi Sobowidz, przechowywanych w BU w Warszawie, wyróżniając przy tym zespół rękopisów związanych z Ernstem Blechem, pastorem zboru przy kościele św. Katarzyny w Gdańsku.

Sekcję dotyczącą zbiorów pochodzących z terenów Śląska moderowała Anna Żbikowska-Migoń. Krzysztof Soliński (Biblioteka Narodowa) zaprezentował wyniki badań nad biblioteką prawnika Jana Ernesta Bensheima, zapisaną przez niego kościołowi ewangelickiemu we Wschowie. Weronika Karlak (Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu) omówiła sławioną w renesansie, a obecnie mało znaną kolekcję Jakoba Monau, wrocławskiego prawnika, filologa i poety. Wchodzące w jej skład woluminy przechowywane są w BU we Wrocławiu. Joanna Milewska-Kozłowska (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) scharakteryzowała książki ze zbioru założonego w Siedlisku koło Bytomia Odrzańskiego przez kanclerza Śląska barona Georga von Schönaicha. Halina Dudała (Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie) na podstawie nielicznych testamentów i inwentarzy podjęła próbę odtworzenia prywatnych księgozbiorów osób duchownych działających na Śląsku. Maria Kycler (Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) omówiła stare druki przekazane BUŚ w Katowicach w 1977 r. przez Zygmunta Żuławskiego, polityka i działacza społecznego. Weronika Pawłowicz (Biblioteka Śląska) przedstawiła odnaleziony w zasobach BŚ fragment kolekcji „Schlesierbücherei” Maxa Pinkusa, żydowskiego przedsiębiorcy z Prudnika.

Konferencję kończyła moderowana przez Marcina Cieńskiego sesja, której tematem były zbiory przechowywane w Krakowie lub innych miastach Polski. Agnieszka Fluda-Krokos (Instytut Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie) na podstawie ksiąg ofiarodawców przedstawiła sylwetki i przekazy donatorek dla Biblioteki PAU i PAN w Krakowie. Anna Bujko (Biblioteka Uniwersytecka w Olsztynie) scharakteryzowała kolekcję Jana Włodka, profesora rolnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, z której 700 woluminów trafiło po drugiej wojnie światowej do BU w Olsztynie. Agnieszka Franczyk-Cegła (ZNiO) omówiła zasób druków Jana Kochanowskiego przechowywany w Ossolineum oraz wskazała, uchodzący za zaginiony podczas drugiej wojny światowej, egzemplarz pierwszego wydania *Trenów* ze zbiorów Branickich z Suchej, a wcześniej Andrzeja Edwarda Koźmiana. Małgorzata Habuda (Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie) przedsta-

wiła komunikat dotyczący zespołu książek Mateusza Kozłowskiego zachowanego w Bibliotece Kolegium Filozoficzno-Teologicznego OO. Dominikanów w Krakowie, a Marek Miławicki (Dominikański Instytut Historyczny w Krakowie) zreferował wyniki badań nad biblioteką dominikańskiego historyka Sadoka Barącza.

Prócz obrad miały miejsce dyskusje oraz rozmowy kularowe dotyczące rozwoju badań proveniencyjnych w Polsce i międzynarodowej współpracy w ich prowadzeniu. Poruszano także temat utworzenia internetowej bazy danych o pochodzeniu starych druków i rękopisów, nad którą pracuje Proveniencyjna Grupa Robocza od pierwszej konferencji „Książka dawna i jej właściciele” (Wrocław 2016). Członkowie rady naukowej postulowali organizowanie szkoleń dla studentów lub osób rozpoczynających karierę akademicką na polu zagadnień związanych z księgozbiorami historycznymi. W zamykającej dyskusji padły także argumenty za objęciem badaniami całych kolekcji rodów lub osób, z uwzględnieniem zgromadzonych w nich woluminów i dzieł sztuki. Konferencję zakończył dyrektor Mariusz Dworsatschek, który wyraził nadzieję na dalszą pozytywną współpracę Ossolineum i innych placówek bibliotecznych i naukowych w zakresie badań nad książką dawną oraz jej dziejami.

Dwudniowemu sympozjum towarzyszyła wystawa „Ossolińskie cymelia proveniencyjne XV–XVIII wieku” przygotowana w barokowych Salach pod Kopułą gmachu głównego Zakładu. Zaprezentowano podczas niej książki z kolekcji osób związanych z placówką, fundatorów i dyrektorów: Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, Henryka Lubomirskiego, Franciszka Siarczyńskiego i Ludwika Bernackiego. Do pokazanych na ekspozycji rzadkości proveniencyjnych należały woluminy z podpisem Andrzeja Frycza Modrzewskiego, bibliofila Wolfganga Laziusa oraz tomik z podpisem i superekslibrisem Piotra Skargi. Dla zobrazowania różnych typów znaków własnościowych na wystawie pokazano protoekslibrisy (altarysty katedry wawelskiej Jana Szykowskiego, Mikołaja Sterczy z Legnicy, Andrzeja Odolikowskiego), superekslibrisy (Zygmunta II Augusta, Marii Kazimiery Sobieskiej, krakowskiego patrycjusza Melchiora Krupka, drukarza Mikołaja Szarfenbergera i Jana Theodora von Bayern). Grupę cymeliów ze znanych kolekcji stanowiły woluminy z biblioteki lekarza królewskiego Piotra Wedelicjusza, braci Zafuskich z pieczętką Andrzeja Stanisława jako biskupa płockiego i podpisem Józefa Andrzeja, Biblia z bogatymi iluminacjami ze zbiorów Zygmunta Czarneckiego z Ruska, a później Biblioteki Baworowskich we Lwowie oraz rękopisy przekazane do Ossolineum przez Leona Pinińskiego.

Organizatorów konferencji merytorycznie wspierała rada naukowa, w skład której weszli przedstawiciele polskich i zagranicznych instytucji badawczych: prof. Paulina Buchwald-Pelcowa, dr Urszula Paszkiewicz, prof. Anna Żbikowska-Migoń, prof. Marcin Cieński, dr Adolf Juzwenko, dr Tomasz Makowski, prof. Arvydas Pacevičius, dr hab. prof. UU Peter Sjökvist, dr hab. prof. UKU Ihor Skoczylas, dr hab. prof. PAN Jacek Soszyński. Honorowy patronat nad tym wydarzeniem objęła Fundacja Lanckorońskich, Sekcja Bibliotek Naukowych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz czasopismo „Spotkania z Zabytkami”. W konferencji uczestniczyli przedstawiciele tych instytucji: Piotr Piniński, prezes Fundacji Lanckorońskich, oraz Maria Kycler i Bogumiła Warząchowska z Sekcji Bibliotek Naukowych SBP.